

hjælpemiddel, man der har i en strengere administration af arbejdsløshedsunderstøttelsen i tilfælde af vægring ved at overtage anvist arbejde. Det blev i sin tid anført, at en ledig murer-svend — for eksempel — der henvendte sig til arbejdsformidlingen, kunne risikere at få anvist ganske elementært og ufaglært arbejde, og at hans understøttelse blev frataget ham, hvis han nægtede at overtage sådant arbejde. Når en sådan praksis kunne gennemføres, skyldtes det, at ånd og tone i den svenske arbejdsformidling var anderledes end her. Man kan synes om det eller ej — men den »med hatten i hånden«-indstilling hvormed den svenske arbejder mødte op på det statslige kontor, har vi ikke her hjemme, og den kan ikke — og bør ikke indføres. Så vidt jeg erindrer, var der i Sverige også en anden og mindre rigoristisk fastholden af faggrænserne, end vi har praktiseret det her — men denne større smidighed opnår vi ikke bare ved at ændre kontorforholdene. Alene sådanne forskelle kan betinge succes i det ene land for et system, der ville fallere i et andet — og hvor mange pladsbesættelser går helt uden om systemet?

Til slut skal det lige nævnes, at man savner arbejdsministeriets og arbejdsdirektoratets indplacering i systemet; hvorfor udvalget har ment, at det lå uden for dets kompetence at beskæftige sig hermed, er ikke gjort overbevisende klart. En del af arbejdsdirektoratets funktioner er ganske vist blevet henlagt til regionalkontorerne, men der må vel fortsat være en øverste ledelse af de 12. Betænkningen taler overmåde meget om etablering af en effektiv arbejdsmarkedspolitik, men det må vel blive arbejdsmarkedsrådet, evt. arbejdsdirektoratet, der skal forestå dette arbejde på landsbasis. Og de af arbejdsministeriet i de senere år udarbejdede kvartalsprognoser skal vel fortsættes. Yderligere understreger betænkningen stærkt — uden dog at overbevise — at Danmarks tilslutning til det europæiske arbejdsmarked tvinger os til at ændre system — men der fremsættes ingen detaljerede regler for, hvordan dette meget ømtålelige spørgsmål skal løses. Man forstår godt, at udvalget går rundt om den varme grød, for her ligger et utal af muligheder for konflikter og kompetencestridigheder. Hvem skal afgøre om ledige pladser her i landet kan og må besættes med udenlandsk arbejdskraft? — er det vedkommende fagforbund, arbejdsgiverne eller evt. kontorerne? Hvor skal den arbejdsgiver, der ønsker at beskæftige f.eks. italiensk arbejdskraft, henvende sig, og hvor skal den danske arbejder, der ønsker arbejde i England blive orienteret? Hvem skal behandle eventuelle udenlandske regeringers klager over manglende evt. blot sendrægtige udstedelser af arbejdstilladelser? Her kan man ikke troste sig med, at det går nok — for det gør det ikke.

Og hermed være så den på sin vis fortræffelige betænkning anbefalet på det bedste til flittigt studium af hele arbejdsanvisningsfolket — også i a-kasserne — idet den kan danne et udmærket grundlag for en nødvendig og påkrævet intensivering af det bestående system.

K. Vedel-Petersen.

JOAN ROBINSON'S ØKONOMISKE FILOSOFI

Det er en lille bog — 147 s. oktav — Joan Robinson har skrevet,¹ og jeg har anvendt vel tre dages intensivt arbejde på den. Når jeg nu spørger mig selv om den åndelige berigelse, jeg deraf har høstet, plus det udbytte, jeg kan have af det honorar, jeg får for denne anmeldelse, udtrykt i opportunity cost, giver dækning eller der bliver et utilitetsunderskud, så er jeg ikke i tvivl om svaret: Det er en underskudsforretning og ville være blevet det så meget mere, hvis jeg ikke havde fået bogen gratis til anmeldelse fra Nationaløkonomisk Tidsskrift. Her burde jeg

1. Joan Robinson: *Economic Philosophy*, C. A. Watts & Co., London 1962, 15 sh.

hjælpemiddel, man der har i en strengere administration af arbejdsløshedsunderstøttelsen i tilfælde af vægring ved at overtage anvist arbejde. Det blev i sin tid anført, at en ledig murer-svend — for eksempel — der henvendte sig til arbejdsformidlingen, kunne risikere at få anvist ganske elementært og ufaglært arbejde, og at hans understøttelse blev frataget ham, hvis han nægtede at overtage sådant arbejde. Når en sådan praksis kunne gennemføres, skyldtes det, at ånd og tone i den svenske arbejdsformidling var anderledes end her. Man kan synes om det eller ej — men den »med hatten i hånden«-indstilling hvormed den svenske arbejder mødte op på det statslige kontor, har vi ikke her hjemme, og den kan ikke — og bør ikke indføres. Så vidt jeg erindrer, var der i Sverige også en anden og mindre rigoristisk fastholden af faggrænserne, end vi har praktiseret det her — men denne større smidighed opnår vi ikke bare ved at ændre kontorforholdene. Alene sådanne forskelle kan betinge succes i det ene land for et system, der ville fallere i et andet — og hvor mange pladsbesættelser går helt uden om systemet?

Til slut skal det lige nævnes, at man savner arbejdsministeriets og arbejdsdirektoratets indplacering i systemet; hvorfor udvalget har ment, at det lå uden for dets kompetence at beskæftige sig hermed, er ikke gjort overbevisende klart. En del af arbejdsdirektoratets funktioner er ganske vist blevet henlagt til regionalkontorerne, men der må vel fortsat være en øverste ledelse af de 12. Betænkningen taler overmåde meget om etablering af en effektiv arbejdsmarkedspolitik, men det må vel blive arbejdsmarkedsrådet, evt. arbejdsdirektoratet, der skal forestå dette arbejde på landsbasis. Og de af arbejdsministeriet i de senere år udarbejdede kvartalsprognoser skal vel fortsættes. Yderligere understreger betænkningen stærkt — uden dog at overbevise — at Danmarks tilslutning til det europæiske arbejdsmarked tvinger os til at ændre system — men der fremsættes ingen detaljerede regler for, hvordan dette meget ømtålelige spørgsmål skal løses. Man forstår godt, at udvalget går rundt om den varme grød, for her ligger et utal af muligheder for konflikter og kompetencestridigheder. Hvem skal afgøre om ledige pladser her i landet kan og må besættes med udenlandsk arbejdskraft? — er det vedkommende fagforbund, arbejdsgiverne eller evt. kontorerne? Hvor skal den arbejdsgiver, der ønsker at beskæftige f.eks. italiensk arbejdskraft, henvende sig, og hvor skal den danske arbejder, der ønsker arbejde i England blive orienteret? Hvem skal behandle eventuelle udenlandske regeringers klager over manglende evt. blot sendrægtige udstedelser af arbejdstilladelser? Her kan man ikke troste sig med, at det går nok — for det gør det ikke.

Og hermed være så den på sin vis fortræffelige betænkning anbefalet på det bedste til flittigt studium af hele arbejdsanvisningsfolket — også i a-kasserne — idet den kan danne et udmærket grundlag for en nødvendig og påkrævet intensivering af det bestående system.

K. Vedel-Petersen.

JOAN ROBINSON'S ØKONOMISKE FILOSOFI

Det er en lille bog — 147 s. oktav — Joan Robinson har skrevet,¹ og jeg har anvendt vel tre dages intensivt arbejde på den. Når jeg nu spørger mig selv om den åndelige berigelse, jeg deraf har høstet, plus det udbytte, jeg kan have af det honorar, jeg får for denne anmeldelse, udtrykt i opportunity cost, giver dækning eller der bliver et utilitetsunderskud, så er jeg ikke i tvivl om svaret: Det er en underskudsforretning og ville være blevet det så meget mere, hvis jeg ikke havde fået bogen gratis til anmeldelse fra Nationaløkonomisk Tidsskrift. Her burde jeg

1. Joan Robinson: *Economic Philosophy*, C. A. Watts & Co., London 1962, 15 sh.

måske slutte anmeldelsen, for det jeg har sagt kan naturligt fortolkes således: Giv ikke penge ud til denne bog, og hvis den skulle stå i Deres bibliotek, spild ikke tid på at læse den.

Når jeg alligevel skriver noget mere, er det, fordi Joan Robinson tidligere har skrevet ting, som i hvert fald jeg har haft meget udbytte af, og nogle derfor måske ikke vil tro mig, når jeg siger, at denne bog ikke giver valuta for pengene, men også fordi der måske er mange, der har det som Aksel Larsen, M.F., der plejer at sige: »Her må være noget, der er godt, for Jørgen Pedersen siger, det er dårligt«. Måske kan jeg ved denne anmeldelse spare selv disse for at bruge tid og penge på at læse bogen.

Med hensyn til bogens kritik af den økonomiske tænken og påstanden om, at den slet ikke er tænken, men derimod (måske ubevidst) bondefangeri, og at det, man giver ud for videnskab er en efterrationalisering af politiske programmer, der til og med har til formål at befæste de velhavendes interesser mod de fattiges, er der meget lidt nyt i bogen. Betragtningen findes hos Marx og hans disciple, og i den hidtil mest vulgære form hos John Kenneth Galbraith. Joan Robinson udmærker sig måske fremfor disse andre derved, at hun har set sig gal på alle de endeløse kontroverser om petitesser vedrørende teoretiske systemer, der hverken er holdbare eller relevante med hensyn til noget eksisterende virkeligt problem, men hvis tomhed kamoufleres med et matematisk udstyr, som ofte er egnet til at imponere folk, samtidig med at det afskærer flere og flere fra at kontrollere resultaterne.

I denne sin kritik er hun flere gange ved at kaste barnet ud med badevandet. Hun tøver imidlertid i sidste øjeblik, idet hun stiller et forsvar op for den teoretiske forskning, der undertiden oven i købet synes anmelderen for generøst og somme tider overfladisk. På bogens næstsidste side, altså da det kritiske uvejr er trukket over, synes hun at fortryde det hele, jfr. følgende citat:

“Perhaps all this seems negative and destructive. To some, perhaps, it even recommends old doctrines, since it offers no “better’ole” to go to. The contention of this essay is precisely that there is no “better’ole”.

The moral problem is a conflict that can never be settled.

Social life will always present man with a choice of evils.” (Udhævelserne er mine).

Det undrer denne anmelder meget, at Joan Robinson, der jo er i en moden alder, først nu har gjort denne opdagelse, der vel er uhyre vigtig, men til gengæld åbenbar for enhver, som med kritisk holdning beskæftiger sig med økonomiske og sociale problemer. Men lad os gå løs på nogle detaljer i bogen.

Det første kapitel holdes på et så almindeligt plan, at det ikke giver mig anledning til kommentarer. Andet kapitel heller ikke mange. J. R. kritiserer her begrebet værdi, som det anvendes i økonomisk teori. Dette indeholder intet nyt. Hun har let ved at påvise, at begrebet hos Ad. Smith er uden betydning for hans teori. Det eneste, der har interesse ved forklaringen af prisdannelsesprocessen incl. fordelingsteorien er bytteværdien eller prisen, og den bygger efter Smith på produktionsomkostningerne, hvilket igen vil sige arbejdskraft og »rent« i vid forstand, der atter beror på den relative knaphed. Efter J. R.s mening er vi – trods al elaborering – ikke kommet væsentligt længere i dag.

Men værdibegrebet, der altså var uden videnskabelig funktion, kom til at spille stor rolle i moralsk henseende. Thi Ad. Smith havde påvist, at i naturtilstanden, inden ejendomsretten kom til, var bytteforholdet mellem goderne lig forholdet mellem den arbejdsmængde, der var nødvendig til deres frembringelse, og at

profit ud over denne »naturlige« værdi opstod med ejendomsretten. Hvoraf kunne sluttet, at denne profit måtte være et rov fra arbejdet og altså umoralsk.

Dette moralske problem blev sat yderligere i relief af Ricardo's rent videnskabelige analyse, hvorefter arbejdskraftens reproduktionsomkostninger udtrykt i arbejdstimer blev den fundamentale værdienhed. I kraft af det aftagende udbyttes lov og den private ejendomsret samt nødvendigheden af opsamling af kapital, d.v.s. et fond af levnedsmidler til arbejdernes underhold under produktionen, opstod profitten som en difference mellem produkternes værdi på dyrkningsgrænsen og arbejdskraftens reproduktionsværdi eller lønnen udtrykt i produkter.

Denne profit ville have en tendens til at forsvinde, idet kapitalisterne ville konkurrere lønnen op over arbejdskraftens naturlige værdi. Befolkningen ville stige, dyrkningsgrænsen forskydes, profitten ville synke, efterspørgslen efter arbejdskraft dale, lønnen falde under dens naturlige værdi, befolkningen igen aftage. Priserne måtte derfor svinge om et ligevægtsniveau, bestemt af den »naturlige« løn og den profit, som var nødvendig til opsamlingen af en kapital tilstrækkelig til arbejdernes underhold ved denne løn.

På basis af dette system formulerede Marx sin merværdilære, der ligesom Ricardo's lære var »rent videnskabelig«, men Marx drog de moralske konsekvenser af denne teori, nemlig kapitalisternes udbytning af arbejderne.

Om denne teori siger J. R.: "Marxism, in its original form (like Christianity) had the appeal of the under-dog; the wheel of time has brought it to be the creed for top dogs and its moral appeal has been much weakened thereby". Hun har ikke svært ved at påvise såvel de logiske som de erfaringsmæssige brist i hele denne skolastik, og hun ender med at sige: "As we see nowadays in South East Asia and the Carribean, the misery of being exploited by the capitalists is nothing compared to the misery of not being exploited at all. Here the law of value develop a kind of squint that leaves one deeply confused".

Det tredje kapitel handler om »neo-klassikerne« og nøgleordet i J. R.s fremstilling er »utility«. Det hun i særlig grad hæfter sig ved er ikke denne gruppe af forskeres analyse af prisdannelsesprocessen og dennes funktion som styringsmekanisme for produktion og fordeling, men derimod de moralske eller politiske perspektiver, som denne analyse åbnede og de krampagtige forsøg, som disse økonomer efter hendes mening gjorde, på at gøre dem forenelige med opretholdelse af den gældende (uretfærdige) samfundsorden, til hvis privilegerede samfundsklasser de selv hørte.

Mens »brugsværdien« eller tingenes nytte paradoksalt nok ingen betydning havde i Smith's pristeori, tog neoklassikerne nytten til udgangspunkt og udviklede deraf en efterspørgselsteori, idet Marshall formulerede loven om »satiabile wants«. Denne lov førte til en sammensmeltning af nytte og pris, idet enhver ville skifte fra en behovsgren til en anden, indtil grænsenytten var ens i alle anvendelser og proportional med priserne. Endvidere ville produktionsmidlerne, der alle i et større samfund kunne substituere hinanden på grænsen, blive fordelt således, at prisen på disse produktionsmidler var ens i alle anvendelser og lig grænseproduktets værdi. Man kom herved væk fra den klassiske omkostningsteori og behøvede ikke anden forklaring end den af brugsværdien eller nytten afledede efterspørgsel og knapheden på produktionsmidler, hvis eksistens ingen ville bestride.

Imidlertid udviklede man sig i unødige problemer, idet man drog den højst problematiske konsekvens, at når hver enkelt havde lagt sit budget efter det ovennævnte fornuftsmæssige princip og derved havde maksimaliseret sin totalnytte, så var totalnytten i hele samfundet også maksimeret. Og tillige, at den for

den enkelte optimale anvendelse af sine produktionsmidler også var en optimalisering af deres anvendelse set fra et samfundssynspunkt, samt at indkomstfordelingen var optimal og retfærdig, idet hver enkelt jo fik for sin indsats, hvad han havde bidraget til produktionen.

Den politiske konsekvens heraf måtte blive den absolutte frihandel forstået som »laissez faire« på alle områder. Derved havde man, som J. R. siger, skabt en ideologi, der gjorde det af med alle ideologier, for man havde fjernet det moralske problem, idet man havde påvist, at når blot hver enkelt handlede egoistisk, opnåede man maksimums velfærd for alle mennesker (p. 53).

Midt i denne idyl er det, at Marshall kommer for skade at opdage, at lige så vel som grænsenyttens af et enkelt gode aftager med den mængde af hvert gode, man har til rådighed pr. tidsenhed, således må også indtægtens (pengenes) grænsenyttens være faldende. Men heraf følger tilsyneladende, at nytten i samfundet kan forøges, indtil indkomsten er fuldstændig udjævnet.

Det er klart, at en sådan teori lige så vel som Marx's merværditeori måtte have en uhyre tiltrækningskraft på »the under-dog«. J. R. nævner nogle af konsekvenserne: f.x. retfærdiggørelse af fagforeninger (som økonomerne hidtil havde erklæret for ude af stand til at forbedre arbejderne's stilling). Her tager J. R. dog fejl. Man kan ikke af de teorier, hun nævner, udlede noget om, at arbejderne skulle kunne ændre deres realløn gennem strejker eller andre pressionsmidler. Lønnen beror jo stadig på arbejdets grænseproduktivitet, der ikke behøver at ændres til arbejderne's fordel ved udligning af indkomsterne, der jo sker uden forbindelse med prisdannelsen gennem myndighedernes indgriben. Mere relevant er det, når hun nævner »progressive taxation« og »the welfare state«. Det ses imidlertid ikke umiddelbart, hvorledes disse revolutionære perspektiver kan danne baggrund for et angreb på de pågældende teorier eller teoretikere. Der er jo intet i vejen for, at en teori kan være rigtig, selv om den har sådanne revolutionære, politiske konsekvenser.

J. R. siger, at der er et modsætningsforhold mellem den konservative frihandelsteori og den revolutionære utilitetsteori. Men man spørger: Hvorledes kan teorier være konservative eller revolutionære. De kan være sande eller falske, det er på dette plan, de må dømmes.

Det, som J. R. særlig angriber, er økonomernes til dels latterlige forsøg på at bortforklare de egalitære, politiske konsekvenser, for så vidt som man altså var interesseret i at forøge nytten i verden (hvad ethvert godt menneske naturligvis burde være).

Det er rigtigt, at disse forsøg var kluntede, men har man også lov til, som J. R. gør, at insinuere, at der lå klasseinteresser bag? Ville det have været rigtigere, hvis disse forfattere helt havde fortiet, at der måske alligevel var noget galt med teorien (selv om der også er noget rigtigt i den, hvad der jo utvivlsomt er)? J. R. siger jo selv (p. 57), at det ville være rimeligt at spørge, hvorledes et økonomisk system baseret på fortjenstmotivet skulle kunne fungere, hvis indkomsten blev uddelt ligeligt til alle uden hensyn til deres indsats.

Et yderligere eksempel på denne skoles forsøg på at gøre denne »laissez faire« økonomi moralsk akseptabel finder J. R. i indførelsen af begrebet »waiting« eller »abstinence« som den produktionsfaktor, der fik sin betaling i form af kapitalrente, ligesom arbejdsindsatsen fik lønnen (og efter princippet: grænseulyst = indtægtens grænsenyttens). Yderligere retfærdiggjordes profitten ved henvisning til kapitalens produktivitet.

Det er imidlertid tvivlsomt, om denne fortolkning er berettiget. Såvel arbejds-

ulyst som »waiting« kan jo være ment som forklaring på formen på arbejdets og kapitalens udbudsfunktion. At dette er tilfældet hos Gustav Cassel er i hvert fald givet. Det fremgår bl.a. deraf, at han erklærer, at lønnen beror på arbejdsydelsens knaphed uden hensyn til arbejdskraftens produktionsomkostninger (og begreberne arbejdsulyst og utilitet vil han overhovedet ikke kendes ved), og at den udmærket for visse arbejdskategorier permanent kan være utilstrækkelig til de pågældende arbejders underhold. Også ventningen får efter Cassel en pris udelukkende i kraft af sin knaphed og ikke i kraft af, at den er udtryk for et offer.

Derimod kunne der være god grund til at angribe den uklarhed, der knytter sig til forestillingen om renten (og profitten?) som den pris, der equaliserer udbudet af »venten« eller opsparing og efterspørgslen efter dette mystiske fluidum. Det gør J. R. ikke, men hun håner begrebet »abstrakt kapital« som en kvantitet. Hun spørger, hvorledes en samling konkrete genstande, hvis struktur ændres, kan forblive en uforandret størrelse, en kapital. Jeg forstår ikke, at J. R. kan se noget problem heri; det sker jo dog hver gang en mand gør sin status op, og det er vel den eneste måde, man overhovedet kan tale om kapital som et kvantitativt begreb, idet man jo ikke kan lægge forskellige konkrete genstande sammen til en sum.

Efter at J. R. uden originalitet og i flere tilfælde på uberettiget måde har nedgjort den økonomiske tænken fra Ricardo til Keynes, erklærer hun p. 68: »In spite of this heritage of bad habits, economics have profited enormously from the discipline that the marginalists introduced« og hun forstærker denne indrømmelse ved et citat af en artikel: »The Economist in Whitehall«, Lloyds Bank Review, April 1957, af en anden økonom, der heller ikke nærer alt for stor respekt – i hvert fald for de mere raffinerede dele – af den økonomiske teori, nemlig J. M. D. Little, hvori han stærkt understreger betydningen af økonomernes detaljerede analyse af de komplicerede, økonomiske sammenhænge i modsætning til den »praktiske« mands alt for partielle teorier.

J. R. kan dog have ret i, at den ny-klassiske teori – bortset fra at visse af dens forudsætninger ganske manglede – var uden synderlig praktisk betydning i sin egen blomstringsperiode: Når den absolutte *laissez faire* var udtryk for en nyttemaksimering – ikke blot for den enkelte, men for hele menneskeheden – måtte det, efter at dette engang var fastslået, være en uskyldig leg at brodere yderligere på det teoretiske system.

Det forbavsende er jo, at man ikke kunne se, at der måtte være noget galt med denne teori, siden det paradys, man skulle forvente, stadig udeblev. Måske forklaringen herpå kan findes i, at det 19. århundrede og tiden indtil verdenskrig I stort set var en periode med uhyre velstandsfremgang – dog med generende kriser, der egentlig slet ikke kunne eksistere efter teorien, og som derfor blev økonomernes væsentligste problem.

Først den permanente og stærkt forøgede arbejdsløshed i de førende lande fra og med 1920 formåede hos visse økonomer at vække tvivl om det teoretiske system som en selvregulerende mekanisme med maksimal velstand som ligevægtpunkt.

Først længe efter, at politikerne havde gjort ende på frihandelen, begyndte oprørerne mod frihandelsdoktrinen inden for fagets udøvere. Keynes var den mest fremstående blandt disse: Var det rigtigt ud fra et velfærdssynspunkt at tillade fri indførsel, når et stort antal arbejdere gik ledige på torvet. Hvem sagde, at den tilfældige opsparing, der blev resultatet af en *laissez faire*-politik, betød en optimal fordeling af ressourcerne mellem forbrug og investering. Sådanne tanker åb-

nede vide perspektiver for told, eksportpræmier, importregulering samt offentlige arbejder m.v.

Til en virkelig revolution i tænkningen kom det dog først med Keynes' *General Theory* i 1936. »Keynes diagnosed the cause (nemlig årsagen til den permanente arbejdsløshed) as a deep-seated defect in the mechanism, and thereby added an exception to the comfortable rule that every man in bettering himself was doing good to the commonwealth, so large as completely to disrupt the reconciliation of the pursuit of private profit with public beneficence«, skriver J. R. (p. 75).

Men hun gør det ikke helt klart, hvad det var for en fejl i mekanismen, Keynes fandt. Hun søger derimod det centrale i den Keyneske revolution i den moralske sfære: »Keynes brought back the moral problem into economics by destroying the neo-classical reconciliation of private egotism and public service« (p. 83). Lidt senere siger hun, at han afslører hulheden af begrebet »waiting« og renten som en belønning, der skal fremkalde denne venten og det dermed forbundne offer.

Endelig trækker hun frem fra Keynes' nogle år tidligere udkomne pamflet: *The End of Laissez-faire*, nogle betragtninger, der går ud på, at det ikke er givet, at den opsparing og investering (og på dette tidspunkt var disse to begreber for Keynes identiske), som fremgår af private folks dispositioner, er den for samfundet bedste, men at det offentlige – efter hans daværende mening – burde bestemme over disse ting. (»I do not think that these matters should be left entirely to the chances of private judgement and private profits, as they are at present«).

J. R.'s betragtninger over den såkaldte Keyneske revolution er imidlertid misvisende: Der findes i *General Theory* såvel som i hans andre skrifter adskillige »moralske« betragtninger. De er ikke særlig originale og ofte modstridende. Hvad der virkede revolutionerende, var ikke hans moralske tanker, men hans rent analytiske påvisning af, at dette, at man indbetaler en del af sin indtægt på en sparekassekonto, i en bank, eller køber en obligation, altså sparer, ikke er identisk med, at efterspørgslen efter ressourcer blot overføres fra en anvendelse (forbrug) til en anden (investering), således at beskæftigelsen bliver uforandret.

Ved denne påvisning blotlagde han den fundamentale fejl i den hidtidige lære om det selvregulerende, samfundsøkonomiske system. Hvis denne analyse var rigtig, så betød den, at myndighederne på den ene eller anden måde måtte regulere totalefterspørgselen og sikre fuld (eller konstant) beskæftigelse, der jo var en betingelse for, at systemet kunne fungere på den måde, som teorien krævede.

Men dette har intet med moral at gøre. Man kan af Keynes' teori drage den slutning, at profitmotivet eller egoistisk handlen *ikke er nok* til at sikre fuld beskæftigelse, men ikke, at det er uforeneligt med »public service«. Om der er et offer forbundet med opsparing, som på en eller anden måde skal kompenseres, hvis den skal ske frivilligt, har intet med Keynes' teori at gøre, og Keynes har intet nyt føjet til den gamle diskussion herom (en diskussion, som stadig foregår). Hvad han søger at påvise er, at renten er betaling for likviditet eller »cash«, og at den derfor ikke kan have noget med opsparing at gøre, så længe der er ledig arbejdskraft.

Citatet fra *The End of Laissez-faire* har heller intet med hans revolutionerende teori af 1936 at gøre, men er en påstand, som man kan være tilhænger af eller ikke. Det er lige så svært at påvise, at man får det rigtige forhold frem mellem forbrug og investering, når det offentlige bestemmer det, som når det overlades til private (hvis dispositioner under alle omstændigheder er påvirket af beskatning, kreditforhold m.v., altså institutionelle forhold).

J. R. er da også ked af, at Keynes ikke drog sådanne slutninger af sin teori, men

at han tværtimod mente, at når man havde rettet den fejl, som han havde påvist, ville det klassiske system fungere som antaget (p. 83). Han forestillede sig, at myndighedernes indgriben skulle være »neutral« i den forstand, at man ikke bestemte, hvilke konkrete investeringer de enkelte skulle foretage, eller hvilke forbrugsvarer de skulle købe, men virke gennem generelt ekspansive eller kontraktive midler.

J. R. siger, at der ikke findes nogen »neutral« indgriben, at enhver foranstaltning har bestemte virkninger for hver enkelt borger, og at anerkendelse af, at indgreb er en nødvendighed, gør det af med hele teorien om et selvvirkende system, fordi indgrebenes art og omfang udelukkende beror på et skøn.

Min kommentar hertil er, at det ikke kan benægtes, at nogle midler til regulering af totalefterspørgselen er mere generelt virkende end andre, og at man, hvis man erkender, at prissystemets regulering af produktion og forbrug med visse gammelkendte undtagelser giver et bedre resultat, end man kan opnå ved en autoritær regulering, kan vælge midlerne efter deres universalitet (f.x. foretrække bevægelige vekselkurser fremfor handelspolitiske indgreb, generelle tilskud i stedet for tilskud til forbrug eller produktion af bestemte produkter). Iøvrigt har teorien jo ikke til formål at sige, at det er syndigt, at myndighederne foretager sig noget: yder subsidier, opkræver skatter, fastsætter priser o.m.a., men den siger, *hvad der sker, når myndighederne foretager en eller anden handling.*

I femte kapitel behandler J. R. det så moderne udviklings- eller »vækstproblem«, som det jo nu hedder. Jeg har ikke tid til at gå meget ind på dette. J. R. mener ikke, at den stærkt raffinerede »growth theory« har meget at lære de myndigheder, der har ansvaret for, at der sker en udvikling. Samtidig siger hun, at med hensyn til detaljer kan den moderne økonomis statistiske og matematiske metoder være af stor nytte ved planlægning og udvikling. Jeg ville tro, at det modsatte gælder, nemlig at dens værdi i detaljerne er betydelig mindre end på det generelle plan. Der er heller ikke noget i J. R.'s egne betragtninger over emnet, der viser, hvor i detaljerne disse midler skulle have betydning.

Iøvrigt finder jeg ikke J. R.'s bidrag til løsningen af de underudviklede problem berigende. Hun taler om, at disse områder har stor arbejdsløshed eller overflødig arbejdskraft, men mangler kapacitet. Det er derfor ikke nogen løsning at forøge totalefterspørgselen f.x. ved at stille kredit til rådighed, foretage offentlige arbejder eller yde tilskud til investering.

Men hvorledes er ledig arbejdskraft og mangel på kapacitet forenelige? Man skulle tro, at kapacitet kunne produceres ved hjælp af denne ledige arbejdskraft. J. R. synes at mene, at der er en bestemt grænse for den beskæftigelse, som kan ske på et givet materielt grundlag. Man kan derfor ikke udnytte den ledige arbejdskraft, uden at man »udefra« har fået forøret en forøgelse af dette grundlag. Disse tilførsler må til og med ske i en ganske bestemt kombination: Hvis det indførte apparat kræver anvendelse af arbejdskraft uden samtidig at producere levnedsmidler til disse arbejders underhold, må der medfølge levnedsmidler. Ellers stiger priserne på disse, og dermed arbejdslønnen. Disse betragtninger, der forøvrigt er ganske almindelige, synes mig at vise, at »teori«, d.v.s. systematisk tænken, ikke er så unyttig, som J. R. undertiden synes at mene, men til og med er en mangelvare.

De tommelfingerregler, hun selv giver med hensyn til, hvorledes disse folk kan komme ud af deres fattigdom, er såre banale og af den slags, som ville blive iagttaget, hvis myndighederne drev generel ekspansiv politik, i stedet for en detaljeret bestemmelse af, hvad hver krone, der gives ud, skal anvendes til.

I bogens sidste kapitel stiller J. R. det spørgsmål: Hvad er spillets regler? Det

ville have bidraget til klarhed, hvis hun først havde stillet og besvaret spørgsmålet: Hvad er det for et spil, vi skal spille. Det gør hun imidlertid ikke, og derfor handler kapitlet faktisk ikke om nogen af delene, men om formålet med den økonomiske politik.

Hun kommer til det resultat, at det centrale formål er »national egoism«: »The neo-classicals ideology purported to be based on universal benevolence, yet they naturally fell into the habit of talking in terms of National Income and the welfare of the people. Our nation, our people were quite enough to bother about«.

Det er muligt, hun har ret heri, men ny-klassikernes økonomiske filosofi – og det er egentlig J. R.'s emne – var vel ikke en ideologi, men en teori om de økonomiske sammenhænge. Denne var tilfældigvis således, at de handlinger, der førte til Englands velfærd, også gavnede den øvrige verden. Der forelå altså ingen konflikt, men det er jo klart, at hvis ens teori ikke udelukker interessekonflikter – og det gælder vel den nu gængse teori – så vil formålet med et lands økonomiske politik være at gavne det pågældende land (eller det parti, som den øjeblikkelige regering tilhører). Det kan vel slet ikke være anderledes. Tænk f.eks. på det modsatte, at en regering skulle tilgodese andre landes interesser på bekostning af sit eget!

Man kan ganske vist finde fraser, deklamationer o. lign., der taler om internationalt broderskab og solidaritet, men det er ikke vanskeligt at påvise, at når bevillinger skal vedtages i landenes parlamenter til hjælpeydelse, motiveres de med, at det set i et større perspektiv er i egen interesse. Jeg kan ikke forstå, at J. R. kan finde noget bemærkelsesværdigt heri. Staterne er jo ikke mennesker og kan derfor ikke have følelser, hvorfor det er at hengive sig til mystik og obskurantisme at mene, at de skulle kunne lade sig motivere af følelser – uden forsåvidt sådan handlen skulle være en betingelse for den pågældende stats (eller regerings) eksistens.

Den moderne, økonomiske teori kan ikke engang danne basis for påstande om interesseharmonien inden for en stats grænse. Vi ser derfor også, at regeringerne gennemfører sådanne foranstaltninger, som de tror gavner den eller de grupper, hvorpå deres magt er baseret, ofte på andre gruppers bekostning. Teorien har intet at sige herom, men den bliver af praktisk betydning derved, at den hjælper de enkelte grupper til at se, ved hvilke midler de bedst kan tjene deres egne interesser.

J. R. nævner den »fodboldmentalitet«, som den internationale statistik med dens »growth-rates« og andre mystiske kvantitetsangivelser har fremkaldt, og synes til og med at mene, at denne »keeping-up-with-the Joneses« på det internationale plan kan motiveres i interessen for at bevare forbrugsniveauet for landets egne borgere (p. 126). En mindre »growth rate« i et land end i andre lande, siger hun, må betyde en nedgang i landets velstand, idet konkurrenceevnen svækkes. Dette er dog ren mystik, der kan vel højst blive tale om en mindre fremgang end i andre lande.

»In so far as economic doctrines have an influence on the choice of objectives for national policy, on the whole it is obscurantist rather than helpful«, siger J. R. (p. 130). Men hendes egen kritik af disse doktriner viser det modsatte, for de betragtninger, hun gør gældende, er endnu mere »obscurantist«.

Hun kritiserer med rette den kritikløse anvendelse af nationalindkomststatistikken som målestok for velstanden, men dette kan man dog allermindst lægge ny-klassikerne til last, eftersom de jo ikke opstillede sådanne regnskaber. Hun citerer med tilslutning Keynes, der et sted siger, at der ikke på erfaringsgrundlag

kan fores noget klart bevis for, at den investering, som er rigtig fra et socialt synspunkt, falder sammen med den, som giver størst profit.

Dette er vel i bedste fald en »obscurantist« bemærkning, eftersom det overhovedet ikke er muligt at afgøre, hvad der er »socialt« fordelagtigt. Det beror altid på et skøn, hvis rigtighed der kan være delte meninger om. Nogen konflikt mellem dette skøn og de investeringer, der er baseret på profit, opstår heller ikke, da det første altid har forret for det sidste.

J. R.'s hovedsynspunkt er, at de offentlige investeringer negligeres på de privates bekostning. Hvorfra ved hun det? Det er vel et blot og bart udtryk for, at hun mener, at det offentliges investering bør udvides, selv om privat investering (hvilken og hvorledes?) derved formindskes.

Hun citerer Galbraith, der mener, at reklame i stort omfang burde forbydes, at de dyrere – om ikke alle – klasser af biler skulle forbydes, såvel som mange andre »unyttige« ting, for at man i Amerika kunne have renere gader, bedre og smukkere bygninger, et uberørt landskab m.v. (der har i lang tid i USA været mulighed for at få alt dette, uden at indskrænke andet end arbejdsløsheden). Han selv og andre gode og fornuftige mænd skulle formentlig afgøre, hvad der er nyttigt. Ville dette være bedre? I den amerikanske befolkning er der næppe stærk stemning for denne »game« og de »regler«, den indebærer, men det kan heller ikke bevises, at man bør tage hensyn hertil.

De sidste sider (fra p. 139) bekræfter ikke J. R.'s opfattelse, nemlig at »common sense« og hjertelag er bedre vejledning for handlen end økonomisk teori. Eksempler: "A rising tendency of money wages is necessary to keep monopoly in check". (Hvor ved hun dette fra?) Hun mener, at en *for stærk* stigning i lønnen skader arbejderne og alle andre, men "to appeal to any one Union to exercise public spirit and refrain from wage demands is appealing to betray its trust. An appeal to organized labour as a whole to exercise restraint is *naturally* (udh. her) regarded with the deepest suspicion as long as profits are not restrained.

Here there has been a spectacular breakdown in the doctrine that the pursuit of selfinterest by each promotes the good of all". (p. 140).

Ja, men hvad, hvis det kan påvises, at en enkelt gruppe ikke kan vinde noget ved at gennemtvinge en lønstigning, f.eks. fordi myndighederne driver en »fuld beskæftigelsespolitik«, der, hvis den skal realiseres, må betyde en tilsvarende stigning i alle lønninger?

Og hvad om det kan bevises, at profitten ikke kan begrænses, hvis fuld beskæftigelse skal opretholdes?

I disse tilfælde, der jo ikke er urealistiske, bryder teorien om selvinteressen som uforenelig med samfundsinteressen jo ikke sammen.

"And what about prices? The old theory that they are settled by competition could not survive the long buyers market of the inter-war period and the theories of imperfect and monopoly competition have left mere chaos in their wake" (p. 141).

Men dette lange »købers marked« eller depressionen har intet at gøre med »competition« eller mangel på samme, men beror udelukkende på, at myndighederne ikke sørgede for opretholdelse af en totalefterspørgsel tilstrækkelig til at opretholde fuld beskæftigelse. Det beror altså på den fejl ved mekanismen, som Keynes – og andre – fandt, og han kan godt have ret i, at systemet ville have fungeret efter teorien, hvis fuld beskæftigelse var blevet opretholdt.

Her skal ikke påstås, at en verden, hvor samfundsøkonomien, d.v.s. arbejds-

delingen styres af de handlende individers egeninteresse, skaber en ideel verden at leve i, endnu mindre "that values which can be measured in money are the only ones that count", (en opfattelse, J. R. tilkægger økonomerne (p. 147)), men kun, at hverken J. R. eller nogen anden har påvist, at en autoritær regulering af produktionen er at foretrække. Ja, hun har end ikke med denne bog antydnet nogen modificeret form af markedsøkonomi, der kunne tænkes at give bedre resultater. Som omtalt i begyndelsen af disse kommentarer, indrømmer hun dette på bogens næstsidste side. Hun fortsætter:

"The solutions (på det moralske problem, som hun ganske urimeligt lægger over på økonomerne) offered by economists were no less delusory than those of the theologians which they replaced. All the same, we must not abandon the hope that economics can make an advance towards science, or the faith that enlightenment is useful. It is necessary to clear the decaying remnants of *obsolete* (udh. her) metaphysics out of the way before we can go forward".

J. R. har med denne bog hverken bidraget til at fremme »science« eller »enlightenment«. Men i virkeligheden er det også »metaphysics« hun efterlyser, blot den ikke er »obsolete«. På dette område har hun ydet en indsats, men om hendes »metaphysics« er at foretrække for den mere gammeldags, er et meget stort spørgsmål.

Jørgen Pedersen.*

ZEUTHEN-PRISEN

Til minde om professor, dr. polit. Frederik Zeuthen oprettede Socialøkonomisk Samfund på sin generalforsamling i februar 1962 *Zeuthen-prisen*, jfr. *Danske Økonomer* nr. 2, 1962, p. 27 f. De gældende statutter er offentliggjort i *Danske Økonomer* nr. 3, 1963, p. 60.

Zeuthen-prisens formål er at opmuntre stud. polit.'er til at omarbejde egnede store opgaver, således at de kan offentliggøres, evt. (men ikke nødvendigvis) i artikelform. Til at vurdere de omarbejdede manuskripter nedsættes i hvert enkelt tilfælde et bedømmelsesudvalg, bestående af mag. art. fru Else Zeuthen, formanden for Socialøkonomisk Samfund, en repræsentant for lærerne ved Københavns Universitets statsvidenskabelige afdeling samt redaktøren for et fagligt tidsskrift, i reglen det, hvor artiklen tænkes offentliggjort.

Zeuthen-prisen andrager kr. 500,00; hertil kommer evt. forfatterhonorar i forbindelse med offentliggørelsen. Prisen skal ikke nødvendigvis uddeles hvert år; på den anden side er der intet i vejen for, at prisen kan tildeles flere kandidater samtidig, med sit fulde beløb til hver.

Den første uddeling af prisen fandt sted ved Socialøkonomisk Samfunds generalforsamling d. 14. februar 1964. Den tildeltes tre cand. polit.'er, som alle havde indleveret stor opgave i september 1962:

Ellen Andersen har udarbejdet to fortløbende artikler om måling af kapital, som vil blive bragt i 3.—4. og 5.—6. hefte af *Nationaløkonomisk Tidsskrift* 1964.

Niels Gert Bolwigs artikel om velfærdsbegrebet findes foran i dette hefte.

Erik Jørgen Hansen har, også i artikelform, behandlet de administrerende direktørers sociale oprindelse. Artiklen forventes offentliggjort i *Sociologiske Meddelelser*.

* Professor ved Aarhus Universitet, dr. polit.